Gerhard Schøning: Beskrivelse over Dom-Kirken i Throndhjem 1762 («Beskrivelse over den tilforn meget prægtige og vidtberømte Dom-Kirke i Throndhjem, egentligen kaldet Christ-kirken»). Transkribert av Øystein Ekroll. Senter for middelalderstudier, NTNU - Skrifter nr. 17. XXXII + [10] + 370 s. Tapir, Trondheim 2004. ISBN 82-519-2007-8 (ib.)

Bokomtale ved Erla Bergendahl Hohler

«Alle» kjenner Gerhard Schøning: historiker, antikvar, med-grunnlegger av det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, rektor, professor og riksarkivar, patriot og entusiast. Avhandlinger om Norges historie, topografi, næringsveier og språk formelig rant fra hans fjærpenn - en produksjon uten sidestykke, og sentral for historikere og antikvarer den dag idag. Han var en gudbenådet fakta-samler; hans «Reise gjennem en Deel av Norge i de Aar 1773, 1774, 1775» er f.eks. uvurderlig som kilde for eksisterende historiske minnesmerker, og for lokal kultur, geografi og jordbruk i Trøndelag og Gudbrandsdalen/Hedmark på 1700-tallet. Dette verket, som etter hans død befant seg i hefteform i København, ble trykket i 1910 (bd. I–II Trøndelag) og i 1980 (bd. III) og ble da tilgjengelig på en helt ny måte.

Nå er det samme skjedd med hans store verk om Domkirken i Trondheim, trykket med illustrasjoner i Trondheim i 1762. Boken utkom på nytt i faksimileutgave i 1959, men da bare i 500 eksemplarer. En ny utgave var det opplagt behov for, og Øystein Ekroll, forsker og arkeolog ved Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider, påtok seg det store arbeidet med å transkribere den gotisk-trykkede teksten til våre vanlige latinske bokstaver, for å gjøre dette verket mer tilgjengelig for moderne lesere. Han har dessuten skrevet en lang innledning om Schøning og hans liv og antikvariske forskning. Denne følges av en kyndig analyse av selve teksten i boken, der han forklarer Schønings fremgangsmåte, gjør rede for hans kilder, og drøfter hans slutninger. Utgivelsen er støttet av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskap og NTNUs Senter for middelalderstudier samt Fondet for Dansk-Norsk Samarbeide. Forlaget er Tapir, en modig institusjon i Trondheim, som stadig trykker nye opplag av eldre utilgjengelig vitenskapelig litteratur, til glede og nytte for dagens forskere.

På Schønings tid var domkirken i en ynkelig tilstand. Store branner i 1328, 1431 og 1531 hadde ødelagt meget, og det hadde ikke vært økonomi til egentlig

gjenreisning, særlig ikke etter reformasjonen. Fra 1585 hadde kirken status som en av byens to menighetskirker, og det var bare koret og tverrskipet som var i bruk – langskipet sto uten tak, og midtskipsmurene her var etterhvert blitt brukt til bygningsmateriale andre steder. Schøning skriver i sitt siste kapitel «Om Domkirkens Aftagelse, særdeles ved Ildebrand og andre ulykkelige Hændelser, og dens nu værende Tilstand» om hele denne lange forfallsperioden, med grundig bruk av kilder fra domkirkens gamle regnskaper. Det var den sørgelige ruinen, som den sto i 1750-årene, som tiltrakk seg hans oppmerksomhet. I sin bok gjenskapte han nå middelalderens store og praktfulle bygning trinn for trinn, ved hjelp av en usedvanlig grundig beskrivelse av det som er bevart, sammenholdt med alle de skriftlige kilder han kunne legge sin hånd på (og det var faktisk overraskende mange).

Hans problem som arkitekturforsker var at han var en av pionérene i dette faget, og ikke hadde annen forskning å bygge på. På 1700-tallet var oppdagelsen av middelalderens arkitektur ennå i sin begynnelse; kunnskapene var forsvunnet, arkitekturhistoriske metoder og terminologi ikke utarbeidet. Ekroll viser i sin innledning hvorledes Schøning arbeidet: systematisk vandring gjennom bygningen, detaljert beskrivelse trinn for trinn, nøyaktig oppmåling av størrelser og avstander, og fyldige notater om spor og merker i murene. Schønings beskrivelser kan fortone seg nesten monomane for en nåtids leser som er vant til å støtte seg til fotografier, når han teller vindusåpninger og trappetrinn og søyleskaft og bladknopper på alle kapitelene. Men det virker overbevisende og korrekt. Disse detaljerte beskrivelsene har også en fordel som han selv ikke kunne ha tenkt på; de gjengir bygningen omtrent slik den må ha stått da det store restaureringsarbeidet begynte i 1860-årene, og kan nok tjene som korrektiv og fasit for mange av de beslutninger som dengang ble tatt, og som ikke alltid virker like troverdige. Han nevner blant annet atskillige sokler eller tomme nisjer for helgenfigurer – detaljer som idag er fjernet, men som har vært en viktig del av domkirkens middelalderlige utstyr. Derimot har han, som Ekroll også kommenterer, ikke tatt med inn i boken slike bygningsdeler som han mente var kommet til etter reformasjonen, og som han derfor betraktet som uinteressante. For disse, som også ble nokså hardt behandlet under restaureringsprosessen, skulle vi gjerne hatt de samme gode beskrivelsene fra Schønings side.

Hans slutninger om kirkens bygningshistorie er ikke alltid riktige – han visste for lite om middelalderarkitektur. Men han hadde svært gode øyne, og noterte seg viktige detaljer og forskjeller som han deretter plasserte som tidlige eller senere, naturligvis uten å kunne datere dem stilhistorisk, siden han manglet alle referanser til europeiske kilder. Han var interessert i de ulike stentyper og muringsteknikker,

og undersøkte personlig stenbruddene i omegnen. Men gotikkens konstruksjonsprinsipper var en lukket bok.

I sine kapitler behandler Schøning først Domkirkens opprinnelse, med drøftelse av Olavs-problematikken, og diskusjon av det som kildene sier om plasseringen av de forskjellige kongers kirkeanlegg (et emne som har opptatt flere enn ham!) Deretter kommer i rekkefølge hans beskrivelser av henholdsvis skrudhuset, tverrskipet og sentraltårnet, oktogonen og langkoret, og tilslutt av langskipet og vestfronten – faktisk den samme kronologiske disposisjon som gjenfinnes i Gerhard Fischers store publikasjon 200 år senere (I–II 1965). Deretter gjennomgår han Domkirkens inntekter i middelalderen – og her kommer historikeren inn, med en usedvanlig nitid gjennomgåelse av skriftlige kilder samt en mengde noter nederst på hver side. Det samme gjelder for de neste kapitler om Olavsdyrkelsen og hva domkirken tjente på gaver og avgifter her, og om kirkens forskjellige altere, og de gaver og prebender som tillå disse. Gravstener og monumenter fra etter-reformatorisk tid får videre et kapitel, og deretter legger han frem det materialet han har funnet om domkapitlets virksomhet og inntekter. Alt er basert på en meget omfattende og presis gjennomgåelse av dokumenter og diplomer som han hadde adgang til. Disse er tildels gjengitt i sin helhet i verkets siste del: «Anhang til Beskrivelsen over Throndhjems Domkirke, bestaaende af endeel Documenter, Papirer, Breve og Extracter, som ei tilforn ere trøckte, men nu til videre Oplysning og Stadfæstelse samt til almindelig Brug og Nøtte udgives af G. Schøning.» Dette «Anhanget» er imidlertid ikke tatt inn i Ekrolls utgave, siden de fleste av disse dokumentene idag finnes publisert andre steder.

Ekrolls utgave av dette verket er en stor fornøyelse å gå gjennom. Transkripsjonen er omhyggelig korrekt, og ordningen av de trykte sider stemmer i detalj overens med billedet i den opprinnelige utgaven. Dette var helt nødvendig, fordi Schøning i alle noter og henvisninger oppgir sine sidetall – slik som det står i den nye boken er det faktisk problemfritt å bla frem og tilbake. Skriftbilledet er naturligvis også blitt mer tilgjengelig, skjønt Bogtrykker Jens Christensen Windings trykk fra 1762, med sine «Kober-Støkker», var forsåvidt også både klart og ryddig – men denne utgaven var altså meget sjelden.

Som nevnt har Ekroll en lengre innledning hvor han plasserer Schønings forskning i samtid og ettertid, og vurderer hans behandling av materialet, både av kirkebygningen rent konkret, og av de skriftlige kilder. Dette siste skulle vi gjerne hørt mer om, for det er imponerende hva Schøning hadde tilgjengelig, eller hadde gravet frem i arkivene. Men dette er en annen historie, og det Ekroll har levert, etterlater leseren i stor takknemlighetsgjeld til ham.

Erla Bergendahl Hohler (f. 1937) er professor emeritus i middelalderens kunsthistorie ved Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. Hun har publisert arbeider om stavkirkeornamentikk, romansk steinskulptur, gotisk maleri, sigillografi, ikonografi, stilanalyser og metodologiske problemer i studiet av middelalderens kunst. Adresse: Lyder Sagens gate 23, 0358 Oslo. E-post: e.k.hohler@khm.uio.no.